

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ В СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІВ

У статті визначено концептуальні засади реалізації рольової перспективи як стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів філологів. Педагогічна підготовка, її стратегія на підвищення якості і забезпечення високого рівня професіоналізму майбутнього вчителя-філолога здійснюється за рахунок реалізації принципу рольової перспективи. Механізмом реалізації рольової перспективи виступає імітаційно-рольова ситуація, що моделюється під час педагогічної підготовки через різні форми аудиторних занять, самостійної роботи з педагогічних дисциплін і педагогічної практики.

Ключові слова: педагогічна підготовка, рольова перспектива, стратегія підвищення якості педагогічної підготовки.

Постановка проблеми. Підготовка педагогічних працівників і пошук шляхів її модернізації завжди була і залишається однією із актуальних проблем.

Результативність її вирішення пов'язана з критичним переосмисленням не лише теоретичних основ, але й визначенням основних напрямів оновлення теоретико-методичних аспектів університетської педагогічної освіти. Не можна не визнати, що демократизація, звернення освіти до особистості майбутнього педагога як суб'єкта системи професійної підготовки, у тому числі й педагогічної, потребує інших теоретичних і методичних постулатів, іншої інтерпретації педагогічної дійсності, більш складної моделі її організації в умовах сучасного педагогічного університету.

Актуальність дослідження визначається широким проблемним полем, яке можна представити у вигляді суперечностей між соціальною значущістю проблеми і рівнем її теоретичної розробки; необхідності формування творчої, рефлексивної особистості майбутнього вчителя і стереотипним уявленням про ефективність засобів педагогічної підготовки; вимогами, які висувають до сучасного вчителя і які орієнтуються на свідоме управління розвитком своєї особистості, на творчу ініціативу, самостійність, мобільність, компетентність і відповідальність у педагогічній діяльності та якістю педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Недостатність вивчення педагогічного впливу на якість педагогічної підготовки студентів обумовило вибір проблеми дослідження – визначення стратегії якості педагогічної підготовки в системі університетської освіти, комплексу педагогічних умов, що стимулюють результативність педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Відчувається потреба в такому принципі педагогічної підготовки, який би забезпечив цілісність, взаємообумовленість і взаємозв'язок усіх боків педагогічної підготовки майбутніх учителів. Таким принципом може бути принцип рольової перспективи.

Проте, поки немає аргументованої відповіді на низку запитань, серед яких виявлення сутності принципу рольової перспективи як стратегії забезпечення якості педагогічної підготовки; обґрунтування теоретико-методичних засад реалізації цього принципу в системі педагогічної підготовки студентів.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової літератури дає змогу твердити про різні підходи до розв'язання досліджуваної проблеми і спроби віднайти раціональні шляхи підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів у системі університетської освіти, її особистісної спрямованості в оволодінні змістом педагогічних дисциплін, виявленні умов, що визначають успішність опанування педагогічною теорією та педагогічними вміннями і навичками. Проблема полягає в тому, щоб забезпечити єдність усіх аспектів педагогічної підготовки, гармонізацію змістового і процесуального, інтелектуального та емоційного боків педагогічної підготовки.

Відомий внесок у дослідження теоретичних засад професійної підготовки зробили своїми працями В. І. Андреев, С. І. Архангельський, А. А. Вербицький, В.Г. Кузь, Н.В. Кузьмина, А.І. Кузьмінський, Р. І. Хмелюк. Технологічна підготовка майбутніх фахівців у вищій школі привертала увагу В. М. Вергасова, Ю. Н. Кулюткіна, Л. Ф. Спіріна, А. Ф. Есаулова тощо.

Питання загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів досліджували О. А. Абдулліна, Г. О. Балл, В. О. Сластьонін, О. С. Цокур, Е. Н. Шиянов. Закономірності і принципи професійного становлення особистості були теоретично обґрунтовані в працях Б. Г. Ананьєва, Ф. Н. Гоноболіна, О. Г. Ковальова. Творчий аспект педагогічної праці, основи педагогічної творчості, шляхи та способи підготовки майбутніх педагогів до творчої професійної діяльності відображено в працях Н. В. Гузій, В. І. Загвязинського, В. А. Кан-Калика, Н. Д. Нікандрова, Р. Скульського, С. О. Сисоєвої та ін.

Аналіз наукової літератури виявив різні підходи до розв'язання проблеми підготовки вчителів до організації навчального процесу в різних типах навчальних закладів (Л. П. Вовк, І. А. Зязюн, Л. В. Кондрашова, Н. Г. Ничкало та ін. Виявленню можливостей імітаційно-ігрового моделювання (В.О.

Єфимова, А.П. Хачатурян), ролі гри в навчальному процесі (В.Ф. Комарова, М.М. Лебедева, Л.М. Новикова та ін.) присвячені праці різних авторів.

Головним недоліком пошуків шляхів модернізації педагогічної освіти, зокрема педагогічної підготовки майбутнього вчителя, є їхня однобічність. У полі зору дослідників перебуває або інформаційно-змістовий, або процесуальний аспект педагогічної підготовки. Завдання сьогодні полягає в тому, щоб об'єднати ці аспекти у вивченні педагогічних дисциплін для того, щоб використовувати педагогічні знання не лише як джерело інформації, але і як засіб формування професійного образу сучасного вчителя, його активної професійної позиції і творчого стилю діяльності.

На нашу думку, оптимізація педагогічної підготовки в системі університетської освіти за допомогою реалізації принципу рольової перспективи підвищує її можливості в забезпеченні якості і підвищенні рівня педагогічного професіоналізму.

Мета статті. Визначити концептуальні засади реалізації рольової перспективи як стратегії якості підготовки майбутніх учителів-філологів.

Виклад основного матеріалу. Концепція дослідження ґрунтована на тому, що підвищення рівня професіоналізму сучасного вчителя обумовлено розвитком гуманістичної педагогічної теорії й технологічним обґрунтуванням педагогічної підготовки студентів у системі університетської освіти. Педагогічна підготовка як важлива складова професійної підготовки майбутніх учителів спрямована на розкриття й усвідомлення ними значення педагогічної професії, професійних цінностей, емоційно-позитивних переживань і навчальних досягнень, набуття професійно-педагогічного досвіду; діалогічної взаємодії в системі відношень «учитель – учень»; основ педагогічної творчості і формування готовності до творчого виконання функцій учительської праці.

Вихідним положенням концепції виступає теорія єдності і взаємообумовленості змістового і процесуального аспектів у структурі педагогічного знання; гармонізації інтелектуального й емоційного боків професійного розвитку студентів, що досягається шляхом:

- моделювання в педагогічному процесі ситуацій і активних дій майбутніх учителів в умовах професійного вибору та творчого розв'язання педагогічних завдань;
- створення для кожного можливості проявити себе в складній і відповідальній ролі через вирішення пізнавальних завдань, імітаційно-ігрових дій, підвищення ролі самостійної та індивідуальної роботи під час опанування системою педагогічного знання, диференціацією навчально-пізнавальних завдань, обумовленою нерівномірністю професійного становлення майбутніх учителів;
- забезпечення незвичної атмосфери, психологічно сприятливого середовища спілкування, що стимулюють інтерес та активну роботу думки студентів, ініціативу і нестандартність дій;
- забезпечення умов для демонстрації творчих можливостей і здібностей студентів, самореалізації особистості і переживання ситуації успіху кожним із суб'єктів педагогічної підготовки.

Структурування і оновлення змісту педагогічної підготовки майбутніх учителів передбачає реалізацію таких напрямів:

- освоєння методології наукового пізнання педагогічної дійсності;
- розширення педагогічного кругозору, досягнення професійних цілей і смислів педагогічної підготовки; сукупність підходів до її організації і структурування змісту педагогічного знання;
- єдність змістового і процесуального аспектів педагогічної підготовки, систематизація педагогічного знання, ознайомлення з досягненнями педагогічної науки й оволодіння способами застосування їх на практиці, формування педагогічного мислення і нове бачення педагогічних завдань на основі фундаментального і прикладного педагогічного знання;
- усвідомлення процесу засвоєння педагогічної науки як виховного і розвивального навчання, закріплення та розвитку професійних якостей і відповідальності за результати своєї праці;
- формування педагогічних компетенцій і комунікативної культури майбутнього вчителя.

У науковій літературі існують різноманітні підходи до визначення поняття «підготовка» до професійної діяльності. Розрізняють «професійну підготовку», «педагогічну підготовку» тощо.

Досліджуючи проблему підготовки спеціалістів фізичного виховання і спорту, Л.П. Сущенко конкретизує зміст поняття «професійна підготовка» як «процес, який відображає науково й методично обґрунтовані заходи вищих навчальних закладів, спрямованих на формування упродовж терміну навчання рівня професійної компетентності особистості, достатнього для успішної праці з урахуванням сучасних вимог» [6].

М.І. Конюхов трактує це поняття з позиції органічної єдності загального й особливого, індивідуального й розглядає його як індивідуальне відображення залежності ефективності підготовки від особистісних якостей майбутнього фахівця, його психологічної культури, здатності до педагогічної і туристської діяльності [3].

Особистісно орієнтована педагогічна підготовка, під час якої здійснюється самореалізація особистості майбутнього вчителя-філолога, передбачає не уніфіковану систему педагогічних знань, а багатоаспектну варіативну співпрацю викладача і студентів з ускладненням і чітким визначенням ролі кожного студента у процесі оволодіння педагогічною теорією і досвідом педагогічної діяльності.

Вона здійснюється за допомогою педагогічного процесу як процесу самоствердження і самовираження особистості, що передбачає відношення до особистості студента як повноцінного і рівноправного партнера викладача в різних видах сумісної діяльності.

Педагогічна підготовка не повинна обмежуватися лише оволодінням педагогічною теорією, уміннями і навичками. Засвоєння навчального матеріалу повинно здійснюватися на рівні емоційно-морального відношення до ситуації, яка має особистісно-ціннісний сенс, розкриває значення педагогічних знань у професійному становленні майбутніх учителів-філологів і підвищенні рівня їх професіоналізму.

Під час педагогічної підготовки орієнтованої на особистість реалізуються суб'єкт-суб'єктні відносини. У процесі взаємодії викладача і студентів, становлення суб'єкт-суб'єктних відносин, їх активні дії спрямовані на саморозвиток, самореалізацію власної позитивної Я-концепції [1, 2, 4]. Педагогічна підготовка повинна забезпечувати цілісність формування професійного образу майбутніх учителів-філологів при збереженні індивідуальності кожного студента. Саме ця вимога є однією із важливих аспектів стратегії підвищення якості педагогічної підготовки в системі університетської освіти. Стратегія підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів пов'язана з потребою у професійному зростанні, усвідомленні цілей педагогічної діяльності, розвитку професійних якостей особистості, активності і самостійності в оволодінні основами педагогічної професії, прагненням до творчості і нестандартних дій у вирішенні педагогічних проблем.

Водночас варто відзначити, що сьогодні намітилася тенденція на реалізацію спрощення традиційної дисциплінарної моделі педагогічної освіти, де викладачі не зацікавлені в педагогічних інноваціях. Систематичне скорочення аудиторних навчальних годин на вивчення педагогічних дисциплін і педагогічну практику, заміна лабораторних занять семінарами чи практичними заняттями негативно позначається на якості підготовки майбутніх учителів-філологів.

Майбутній учитель-філолог сприймається як творча особистість, яка цілеспрямовано здобуває в системі університетської освіти кваліфікацію відповідно до повного освітньо-кваліфікаційного стандарту у процесі спеціально організованої педагогічної підготовки. Педагогічна підготовка розглядається як процес, який відображає науково-методичні заходи, спрямовані на формування протягом всього терміну навчання професійної компетентності майбутніх учителів-філологів, необхідної для творчого вирішення педагогічних проблем у самостійній професійно-педагогічній діяльності.

Педагогічна підготовка, її стратегія на підвищення якості і забезпечення високого рівня професіоналізму майбутнього вчителя-філолога здійснюється за рахунок реалізації принципу рольової перспективи у процесі вивчення педагогічних дисциплін, організації самостійної роботи з оволодіння педагогічною теорією і педагогічною практикою з метою набуття педагогічного досвіду.

Результативність вирішення поставлених у дослідженні завдань зумовлює розробку вихідних концептуальних положень стратегії підвищення якості педагогічної підготовки, а саме:

1. Двоаспектність цілепокладання у формі рольової перспективи, спрямованої на підготовку конкурентоздатного сучасного вчителя, який відповідає потребам суспільства.
2. Структурування педагогічного знання у вигляді рольових ситуацій як важливої ланки стратегії підвищення якості педагогічної підготовки в системі університетської освіти.
3. Побудова моделі рольової перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів на основі принципу рольової перспективи.
4. Обґрунтування педагогічних умов, що забезпечують результативність рольової перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки в системі університетської освіти.
5. Етапність реалізації рольової перспективи у стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів.

Принцип рольової перспективи як провідна ідея підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів передбачає їх залучення до активної пізнавальної діяльності шляхом виконання складної і відповідальної ролі в модельованих навчальних ситуаціях, що максимально відображають педагогічну дійсність.

Педагогічна підготовка, заснована на принципі рольової перспективи, характеризується поетапністю навчальних дій, конкретними цільовими настановами при виконанні ролей, зворотним зв'язком із необхідною корекцією дидактичних принципів та методів. Значну роль у цьому процесі відіграє конструювання, моделювання педагогічного знання, практичний пошук виходу із задалегідь створених ситуацій. Університетська практика свідчить про те, що знання можна передавати різноманітними способами, але формування професійного образу творчої особистості учителя-філолога передбачає єдність, взаємозв'язок і взаємодію теоретичного і процесуального, інтелектуального і емоційного аспектів педагогічної підготовки.

Методологічна основа принципу рольової перспективи об'єднує ідею про формувальну роль діяльності; теорію соціальних ролей; особистісно-орієнтований, змістовно-процесуальний та імітаційно-ігровий підходи до структурування педагогічного знання і технології оволодіння студентами професійно-педагогічними діями; ідею цільової настанови навчальної діяльності у формі рольової перспективи.

Рольова перспектива як мета педагогічної підготовки прогнозує рефлексивні процеси під час різних видів діяльності, діалогічну взаємодію й спілкування, перебудову стилю дій студентів з опанування педагогічною теорією і формування професійної поведінки.

Технологія педагогічної підготовки, заснована на принципі рольової перспективи, дає змогу здійснювати навчальну діяльність в умовах, максимально наближених до реальних, а також забезпечує адекватну педагогічну поведінку студентів з урахуванням специфіки професії вчителя.

Механізмом реалізації рольової перспективи виступає імітаційно-рольова ситуація, що моделюється під час педагогічної підготовки через різні форми аудиторних занять, самостійної роботи з педагогічних дисциплін і педагогічної практики.

Рольова ситуація – це система розвивальних відношень, спеціально організованих і цілеспрямованих викладачем, творча, діалогічна взаємодія суб'єктів педагогічної підготовки, зумовлена всією системою професійного становлення майбутніх педагогів-філологів.

Дії суб'єктів рольової ситуації є структурним компонентом діалогічної взаємодії під час пошуку виходу змодельованих обставин. Взаємодія, її характер визначаються реакцією студентів на педагогічну взаємодію. У рольовій ситуації проявляються індивідуальні особливості, спосіб дії, манери, вчинки студентів і викладача.

Викладач не тільки спілкується зі студентами, але й різними засобами (жестами, мімікою, словом) впливає на учасників рольової ситуації, викликаючи зворотну реакцію (позитивну, нейтральну, негативну), що визначає результативність відносин під час педагогічної підготовки.

Залучення студентів до рольових ситуацій на заняттях зі здобуття педагогічних знань сприяє розширенню і збагаченню педагогічного потенціалу майбутніх учителів-філологів, накопиченню досвіду використання теоретичних положень у практичних ситуаціях. Використання ігрових і рольових засобів на заняттях з педагогічних дисциплін дозволяє моделювати їх зміст як засіб розвитку професійного образу майбутнього вчителя-філолога.

Результативність рольової перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів забезпечується сукупністю педагогічних умов: створення педагогічно керованого середовища, двоаспектність цілепокладання педагогічної підготовки; реалізація суб'єктної позиції студентів, професійно-педагогічної спрямованості; комплексне використання технологій, вибудованих на принципі рольової перспективи.

Створення освітнього середовища в університеті є важливою умовою, що стимулює результативність педагогічної підготовки у професійному становленні майбутніх учителів-філологів. Сьогодні проблема полягає в забезпеченні освітнього середовища університету, яке духовно-професійно насичує і науково-методично збагачує особистість майбутніх учителів-філологів.

Усвідомлення майбутніми вчителями-філологами сенсу процесу цілепокладання, його характеру і значущості реалізації в практичній педагогічній роботі виступає важливим елементом їх професійного становлення.

Результативність педагогічної підготовки можлива лише в тому випадку, коли всі її учасники усвідомлюють проєктовані цілі і навчальні завдання як особистісно вагомі.

Самореалізація майбутнього вчителя-філолога під час педагогічної підготовки зумовлена наявністю професійно-педагогічних смислів, цілей, задумів, потреб, мотивацій, пов'язаних із формуванням професійної позиції.

Моделювання рольових ситуацій під час педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів передбачає використання педагогічних технологій, вибудованих на принципі рольової перспективи. Технологія рольової перспективи передбачає, що взаємодія викладача і студентів є ситуативною, організованою як виконання рольових ситуацій, які актуалізують самовизначення майбутніх учителів-філологів в освітньому педагогічному просторі.

Висновки. Встановлені основні концептуальні положення стратегії підвищення якості педагогічної освіти.

Якість педагогічної підготовки студентів у системі університетської освіти значно покращиться, якщо в процесі реалізації принципу рольової перспективи забезпечити:

- стійкість позитивної мотивації опанування педагогічною теорією і набуттям досвіду творчої педагогічної діяльності;
- постановку навчально-пізнавальних мети і завдань у формі рольової перспективи;
- гармонізацію змістового, процесуального, інтелектуального і емоційного боків змісту педагогічної підготовки;
- структурування навчальної інформації у формі імітаційно-ігрової ситуації, що максимально відображає педагогічну реальність;
- активізацію позиції студентів під час педагогічної підготовки за допомогою програвання різних ролей і пошуку виходу з проблемних ситуацій, які моделюють їхню майбутню професійно-педагогічну діяльність;
- освітнє середовище і психологічну захищеність кожного студента, свободу вибору способів розв'язання педагогічних завдань та ситуацію успіху для кожного студента.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б. Г.* Избранные психологические труды: [в 2 т.] / Б. Г. Ананьев. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 1. – 232 с.
2. *Бернс Р.* Развитие Я-концепции и воспитание; [пер. з англ.; общ. ред. и вступ. слово В. Я. Пилиповского] / Р. Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – 420 с.
3. *Конюхов Н. И.* Словарь-справочник практического психолога. Воронеж: Из-во НПО «МОДЭК», 1996. – 224 с.
4. *Коротяев Б. И.* Избранные педагогические сочинения: [в 3 т.] / Борис Иванович Коротяев. – Луганск: Альма-матер, 2006. – Т. 3. – 376 с.
5. *Новікова Л. М.* Тренінг як засіб активізації навчання у вищій школі : науково-методичний посібник / Л. М. Новікова. – Павлоград: ЗДІЕУ, 2008. – 110 с.
6. *Сущенко Л. П.* Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект): [монографія]. – Запоріжжя: ЗДУ, 2003. – 442 с.

Подано до редакції 08.10.12
